

HISTORIČNA PISAVA IN HISTORIČNA IZREKA

Slovenci smo ponosni na svojo historično pisavo, ker čutimo v njej, vkljub precejšnjim nedoslednostim, historično kontinuiteto naše kulture od začetnikov naše literature Trubarja in Dalmatina čez Vodnika, Prešerna, Levstika in Cankarja do današnjih dni. S to svojo historično pisavo se ločimo od narodov, ki so svojo današnjo pisavo ustanovili šele v moderni dobi, kakor na primer Srbi z Vukom Karadžićem, in se približujemo narodom, kakor so angleški, francoski in nemški, ki s svojimi starimi historičnimi pisavami vzdržujejo dolgo, nepretrgano literarno in kulturno tradicijo. Mislim, da ni Slovence, ki bi bil pripravljen odreči se v načelu takšni pisavi in privoliti na primer v revolucionarno reformacijo pravopisa na fonetični podlagi po Vukovem zgledu.

Vendar jezik ni samo pisan, ampak tudi govoren. In če primerjamo po tej plati naš slovenski pismeni jezik s pismenimi jeziki drugih narodov, s katerimi nas veže skupno načelo historične pisave, naletimo na čudno, lahko rečemo, edinstveno anomalijo. Pokaže se, da smo Slovenci menda edini narod, ki iz svoje historične pisave izpeljuje tudi historično izreko. Vsi omenjeni narodi, Angleži, Francozi, Nemci, pa tudi drugi njim enaki, varujejo sicer res kot punčico v svojem očesu historično pisavo, nikomur od njih pa še od daleč ne pride na misel, da bi hkrati z načelom takšne pisave terjal tudi načelo historične izreke. Če premislimo reč od blizu, je to seveda popolnoma naravno: v razvoju teh kulturnih narodov je bila historična pisava pač nespremenjena priča tradicije, izgovarjava teh kulturnih jezikov pa je šla od stoletja do stoletja vštric z glasovnimi spremembami, katerim je bila podvržena živa govorica njihovih nosilcev. Takšno oddaljevanje omenjenih jezikov od njihove prvotne glasovne oblike, ustanovljene v historični pisavi, je bilo sestaven del življenja in nihče ni občutil tega kot nekaj nepravilnega ali kot izdajo tradicije; ravno narobe, prvotna glasovna znamenja njihovih pisav so tako zelo zgubila svojo nekdanjo fonetično veljavo, da na primer Anglež izolirane črke a nikdar ne bo bral kot latinski ali slovenski a, ampak samo kot ei, Francoz izolirane zveze ai nikdar kot diftong ai, ampak zmeraj samo kot e, in občutita eden in drugi prvotno izgovarjavo kot popolnoma tujo in nenaravno.

Kako torej, da se potegujemo Slovenci v naših slovnica in pravopisih za historično izreko? Kako je moglo priti do takšne zahteve in ali je v resnici opravičena zaradi posebnih, prav za nas Slovence veljajočih jezikovnih načel.

Ko si skušamo odgovoriti na ta vprašanja, si oglejmo najprej nastanek problema. Začetni vzrok naših nenavadnih pravorečnih postulatov moramo brez dvoma iskati v zelo počasnem družabnem razvoju našega ljudstva, ki se je vkljub Trubarju in Dalmatinu začelo spreminjati v narod šele v modernem času, nekako od leta 1800 naprej, kot družabno diferenciran narod z zgrajeno lastno gmotno in duhovno kulturo pa obstaja šele nekako od začetka tega stoletja. Ne smemo pozabiti, da se je vsa dolga stoletja od Trubarja do Vodnika in Zoisa slišala slovenska beseda samo iz kmečkih ust in le še s prižnice in da so fevdalci in meščani na Slovenskem govorili v tujem jeziku, nemško ali italijansko. Še celo 19. stoletje se je to pri nas nadaljevalo in komaj v zadnji četrtini stoletja je namesto dotedanjšega majhnega števila slovensko govorečih

dales
greta
vod,
izgovarjavo

izobražencev stopil v naše narodno življenje nekaj številnejši meščanski ali malomeščanski stan, ki je več ali manj dosledno začel uporabljati v domačem in javnem življenju slovenski jezik. Vprašanje izreke našega pismenega jezika se je torej kot praktičen, množičen problem začelo prikazovati šele pred manj kot sto leti, in to v čisto posebni, nenavadni obliki. Mlademu slovenskemu malomeščanskemu razredu nikakor ni bilo od vsega začetka jasno, kako naj izgovarja svoj pismeni jezik, kakor je bilo na primer to jasno francoskemu meščanu v 17. stoletju, ki je svoj izgovor uravnaval po pariškem dialektu in še posebej po tisti njegovi obliki, ki se je govorila na kraljevem dvoru. Imel je pred seboj samo častljivo posodo slovenske pisane besede in občutil hkrati brez dvoma željo privzdigniti se nad izgovarjavo svojega domačega dialekta, manjkali pa so mu družabni zgledi, ki so sloneli drugod, pri prej razvitih narodih, na paralelni kontinuiteti jezikovnega in družabnega razvoja. Slovenski meščan si je torej moral ustvariti sam od sebe na umeten način svoja izgovarjavna pravila in je glede na opisani položaj popolnoma razumljivo in po svoje logično, da je vzel za podlago svoji izgovarjavi črke pismenega jezika, in sicer po načelu: črka je glas. Edini zgled, na katerega se je kvečjemu lahko oprl pri določitvi glasovne vrednosti črk, pa je bil nemški jezik, katerega višja veljava je bila zanj zunaj vsakega dvoma. [Takšna izgovarjava, ki jo poznamo iz naše zgodovine kot l-kanje, ki pa se seveda ni omejevala samo na »čisto« izgovarjavo končnega l-a, ampak je tudi druge konzonante in zlasti vokale artikulirala v kolikor mogoče polni, kričeče vsiljivi obliki, je dejansko prva stopnja izreke našega pismenega jezika. Znano je, da je v svojih podaljških živela svoje uradno življenje še najmanj v prvo in drugo desetletje našega stoletja, potem pa se je morala umakniti, zakaj prav iz nje in zoper njo se je rodila in jo zamenjala naša obravnavana historična izreka.

Teoretično zahtevo historične izreke je postavil in izdelal Škrabec in na njegovi avtoriteti in njegovih formulacijah sloni vse tisto, kar je pozneje glede naše izgovarjave predpisoval Breznik in kar predpisujejo današnji slovniki. Načela je podal Škrabec v svoji razpravi »O glasu in naglasu slovenskega jezika« leta 1870, ponavljal in razlagal pa jih je vse življenje v svojih spisih. On je torej, če gledamo na stvari individualno, oče tiste edinstvene, uvodoma poudarjene anomalije, ki se kaže v paralelni zahtevi po historični pisavi in historični izreki. In kako je Škrabec utemeljil zahtevo po historični izreki? Ni mogoče dovolj poudariti in naravnost osupljivo je, da v celi Škrabčevi argumentaciji ne najdemo nobenega dokaza zoper moderno izreko pismene slovenščine, takšne, ki bi v načelu odgovarjala moderni izreki angleščine, francoščine ali nemščine. Na to možnost Škrabec sploh pomislil ni. Njegova argumentacija očitno kaže teorijo historične izreke kot dialektično nasprotje l-kanja, katerega abstraktna fonetična načela je obsodil kot izmišljena in neslovenska. Ob problemu izgovarjave končnega l-a je dokazoval, da smemo imeti za pravilno samo tisto izgovarjanje, ki je v skladu z resničnim glasovnim sestavom Trubarjeve in Dalmatinove slovenščine, ne pa z nekakšno brezprostorno in brezčasovno razlago njihovih pisnih znamenj. V Trubarjevi in Dalmatinovi pisavi je iskal žive slovenske glasove in če je postavljala zahtevo, da je treba v moderni pismini slovenščini poleg njihove pisave ohraniti tudi pravo glasovno podobo njihovega jezika, ni bil poudarek toliko na absolutno natančni fonetični reprodukciji, ampak na takšni, ki je v skladu z zgodovinsko dokazanimi glasovnimi posebnostmi in glasovno razvojnimi tendencami Trubarjevega in Dalmatinovega jezika. Jasen je tukaj poudarek na domačem, in

kot gibal Škrabčeve teorije historične izreke lahko prepoznamo brez nadaljnega stopnjevano zavest o avtonomnosti domačega jezika, ki je sociološko izhajala iz stopnjevano družabne zavesti slovenskega naroda. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da Škrabčeve stališče ni bilo obrnjeno samo proti brezprostorni in brezčasovni fonetiki oziroma suženjskemu fonetičnemu posnemanju nemščine, ampak najmanj prav toliko proti *etimologični pisavi* in iz nje sledeči *etimologični izreki*, katerih romantično zanešeni zastopniki so se trudili prav ob njegovem času slovenski pismeni jezik v gramatiki in besednem zakladu, v pisavi in izgovoru, za vsako ceno kolikor mogoče približati praslovanski dobi. Ta tendenca se od l-karske po svojem družbenem izviru ni ločila, in tudi tukaj lahko vidimo v stališču Škrabčevem prav isto stopnjevano zavest o individualnosti in samostojni vrednosti slovenskega jezika, ki ne dopušča, da bi njegovo obliko, kakor nam je bila zapisana od Trubarja in Dalmatina, samovoljno spreminjali. Prav zaradi tega bistvenega elementa v Škrabčevih pogledih na naš pismeni jezik nam lahko postane šele do kraja razumljivo, zakaj je Škrabec v tedanjem času in tedanjih razmerah, to je v zadnji četrtini preteklega stoletja, na svojo zahtevo po dosledni historični *in ne etimološki pisavi* pismenega jezika navezal tudi zahtevo po njegovi historični *in ne etimološki izreki*, namreč takšni, kakor jo lahko z zgodovinsko zanesljivostjo rekonstruiramo za čas naših protestantovskih pisateljev v 16. stoletju. Škrabčeva zahteva glede historične izreke je bila v svojem jedru izrazito polemična in je nastala predvsem iz njegovega dvojnega idejnega boja: zoper nemške fonetične navade in hkrati zoper etimološko, to je prehistorično pisavo in izgovarjavo. Če ne bi imeli v naši jezikovni zgodovini l-kanja in ne tendenc po prehistorični pisavi in izgovarjavi, tudi ne bi imeli Škrabčeve teorije historične izreke. Da se Škrabec ni mogel dokopati do drugačnega, bolj pravilnega stališča moderne izreke in da ni znal prenesti zgledov drugih jezikov s historično pisavo tudi na naš slovenski primer, je treba pripisati edinole temu, da tudi on sam ni imel pred seboj enotnega in množičnega družabnega razreda z zadostno silo in avtoriteto, ki bi si bil po naravni poti ustvaril enotno izgovarjavo skupnega jezika in ki bi lahko veljala kot norma. Tudi pred Škrabcem so stali po eni strani samo raznovrstni slovenski dialekti, po drugi strani pa samo s črkami ohranjena tradicija slovenskega pismenega jezika, kakor smo to poudarili že pri nastanku l-kanja. In ko se je povzpел do svoje zahteve po historični izreki pismenega jezika, je torej v družabno nerazviti okolici njegovo stališče gotovo pomenilo nekaj naprednega in je pričalo o novem, velikem spoštovanju do individualne slovenske jezikovne tradicije, ki je ni hotel ubraniti samo v pisavi, ampak jo ohraniti z oživitvijo njenih nekdanjih resničnih glasov. Vendar iz vsega povedanega nekaj nedvoumno sledi: Teorija historične izreke našega pismenega jezika ni bila postavljena in tudi ne dokazana zoper njegovo moderno izreko, zaman v njej iščemo v tem pogledu nekakšnih posebnih, prav za Slovence veljajočih jezikovnih načel, vsi znanstveni argumenti te teorije so bili postavljeni in še držijo samo proti brezprostorni, abstraktni fonetični teoriji in praksi in nezrelemu, romantičnemu prehistorizmu v pisavi in izreki.

Odgovor na vprašanje o nastanku in utemeljitvi zahteve po historični izreki je s tem pravzaprav že podan. Da pa bi si lahko ustvarili popolno in končno sodbo o obravnavanem problemu in lahko izpeljali iz nje praktične sklepe, si oglejmo še nadaljnjo usodo naše historične izreke.

Normativna načela glede izgovarjave slovenskega pismenega jezika, kakor jih je formuliral Škrabec, so sprejeli sčasom vsi slovenski lingvisti, sprejela

jih je na podlagi njihove skupne avtoritete slovenska javnost in zlasti po l. 1918, ko smo zaživel samostojno politično in kulturno življenje, so začela dobivati tudi zmeraj večjo praktično veljavo. Hkrati z razširitvijo slovenskega šolstva in splošne slovenske kulture, z zgraditvijo naših centralnih kulturnih ustanov, kot so univerza, narodno gledališče itd., in pa še posebej z ustanovitvijo slovenskega radia si je historična izreka v načelu izbojevala vstop v slovensko javno življenje. Poudarjam v načelu, zakaj spremembe, ki jih je doživela v svojem praktičnem uresničevanju, so nenavadno poučne in zanimive, in nič manj poučne in zanimive niso spremembe njene družabne vloge in idejnega pomena. Teoretično znanstveno ji pač Škrabčevi nadaljevalci niso dodali nobenega novega dokaza in ostala je slejkoprej nasproti najbolj naravni in najbolj opravičeni zahtevi moderne izreke nedokazana, pa to vsaj v prvem razdobju njene zmage nikogar ni motilo. Čeprav se je družabni razvoj pri nas na Slovenskem v letih 1870 do 1940 pomaknil močno naprej in se je izoblikoval v tem času pri nas že precej močen malomeščanski in meščanski razred, ki je tudi jezikovno dosegal zmeraj večjo enotnost v nekakšni modernim fonetičnim navadam prilagojeni pismeni govoric, je v javnem življenju radovoljno sprejemal od slovničarjev predpisano historično izreko, kolikor mu je bilo pač to mogoče. Zakaj poudarjam: »kolikor je bilo mogoče«? Zato, ker se je v praktičnem življenju historične izreke zelo hitro izkazalo, da so posamezni njeni postulati za povprečnega modernega Slovenca *sploh neizpeljivi*, da ne more na primer — vsaj v nepretrganem govoru ne — izgovarjati predpisanih kratkih in odprtih i-jev in u-jev, ne diftonga ou, ne topljenih l'-ov in n'-ov itd. Predpisana historična izreka se je torej v ustih povprečnega modernega Slovenca neizogibno križala z njegovimi modernimi fonetičnimi možnostmi, iz česar je nastala pod mehaničnim vplivom pisave izreka dolgih, oziroma zaprtih i-jev in u-jev za kratke, eu za ou, l + j za l', n + j za n' in podobno. Šele v takšni obliki in s takšnimi občutnimi odmiki od njenih načel je historična izreka postala v našem javnem življenju resničnost. Temu je treba dodati še to, da so naše slovnice in pravopisi, vkljub Škrabcu, iz naše l-karske in romantično arhaizirajoče dobe prevzeli zelo veliko število direktnih l-karskih in etimoloških oblik, predvsem na primer slovito končnico *-lec* in z njo vred l-kane končniške zveze, kot so *-lni*, *-lnik*, *-lnica* itd., ki so naši protestantovski slovenščini popolnoma tuje, pa še nešteto novih *iz-ov* in *vz-ov*, ki se gotovo ne skladajo z njeno splošno glasovno karakteristiko in njenimi glasovno razvojnimi tendencami. Pri izgovarjavi vseh takšnih besed je historična izreka ostala historična samo še po imenu, po svoji vsebini pa se je spremenila v njeno diametralno nasprotje. Nič čudnega torej ni, če se je hkrati s spremembo vsebine spremenila tudi družabna vloga — zdaj že lahko rečemo — takoimenovane historične izreke. Ker je slovenski malomeščan in meščan v svoji vsakdanji, čeprav več ali manj pismeni govoric, govoril vsaj pogosto naravni polglasnik namesto kratkih i-jev in u-jev, pravitako l in n namesto l' in n', in dosledno -uc namesto -lec in -u ali -ou namesto eu, je dobila zanj takoimenovana historična izreka zelo podoben pomen, kakor ga je imelo l-kanje za našega malomeščana v zadnji četrtini preteklega stoletja. Prav v tem, da se je občutno ločevala od vsakdanje, četudi že ne več dialektične govornice, je takoimenovana historična izreka ustrezala želji po irealni privzdignjenosti jezika, tisti želji, ki je tako odločilno sodelovala pri l-karski izreki naših zgodnjih malomeščanov. Slovensko malomeščanstvo in meščanstvo, ki se je v prvih desetletjih našega stoletja že močno razraslo in utrdilo, je torej v načelu sprejelo kot svoj jezikovni

simbol Škrabčevo historično izreko pismenega jezika ne toliko in ne predvsem zaradi njenega poudarka na domačnosti, ampak v prvi vrsti zaradi njene odmaknjene privzdignjenosti, izviraajoče deloma že iz nje same in še bolj iz njene poznejše deformacije, in ločujoče jo od vsakdanje meščanske govornice in od skupnih potez vseh modernih slovenskih dialektov. Zgodilo se je s Škrabčevo teorijo kakor s tolikšnimi drugimi pojavi v zgodovini: pri tem ko je zmagala, se je deformirala, in ob zgubi svoje nekdanje reformatorske, revolucionarne vloge se je obdržala v veljavi zaradi svoje negativne in ne zaradi svoje pozitivne plati. Popolnoma v skladu z novo družabno vlogo Škrabčeve teorije so tudi spremenjene idejne razlage te teorije pri Škrabčevih naslednikih. V gramatični in pravopisni literaturi dvajsetega stoletja lahko opazimo, kako se predpisana historična izreka zmeraj manj karakterizira in poudarja kot historična in zmeraj bolj kot nekakšna idealna izreka, ustrezajoča nekakšnim idealnim zakonom od vsakega narečja in časa odtrganega pismenega jezika. Ločevanje te izreke od vsake žive govornice in od vsakega konkretnega slovenskega prostora se ji šteje v posebno prednost, češ da na ta način najbolj primerno družijo vse Slovence in preprečuje vsako pokrajinsko zamerljivost. Spet ni mogoče dovolj naglasiti, kako zelo se ta razlaga odmika od resničnih načel, na katerih je sezidana Škrabčeva teorija historične izreke. Pri njem, kot očetu in ustanovitelju teorije, ne more biti nobenega dvoma, da je šlo za odločen postulat zgodovinske izreke centralnih narečij 16. stoletja, ne pa za zahtevo idealne izreke nekakšne abstraktne pismene slovenščine same na sebi, abstrahirane iz vseh slovenskih narečij. Škrabec se ni in ni utrudil poudarjati neločljivo navezanost terjane historične izreke na čas in kraj in brez najmanjšega omahovanja in najmanjše nejasnosti jo je postavljajal na edino mogočo realno podlago, to je na Trubarjev in Dalmatinov »kranjski« pismeni jezik, odkoder izvira naša historična pisava. Kakor je tudi pri Škrabčevih naslednikih poudarek na želeni enotnosti slovenske jezikovne kulture, ki naj zajame celotno slovensko ozemlje, idejno upravičen in po končno doseženi politični združitvi Slovencev družabno celo razumljiv, je nadvse pomenljivo, da so se s spremenjenimi razlagami spodbijala historični izreki vsaka realna tla in da se je iz tistega, kar naj bi v resnici bila, namreč konkretno vtelesenje našega jezika v določenem času in kraju, sprevrčala v očeh slovenske javnosti v nov brezprostoren in brezčasoven, abstrakten jezikoven ideal. Ne moremo se izogniti ugotovitvi, da je takšen pomenski premik, ki ga je Škrabčeva teorija doživela pri njegovih naslednikih v teku sedanjega stoletja, izrazita ideološka paralela družabni vlogi irealne privzdignjenosti, ki jo je takoimenovana historična izreka dobila v življenju našega meščanstva in malomeščanstva.

In zdaj se ozrimo še na današnji čas in na vlogo in pomen obravnavane izreke našega pismenega jezika v našem sodobnem življenju. Prav tukaj bi morebiti kdo rekel: Kaj ne vidiš, da je historična izreka neokrnjena prebrodila našo narodno in socialno revolucijo in da se v današnjih dneh širi in utrjuje, kakor se še ni nikoli doslej? Ali ne sledi prav iz tega, da se pri svoji analizi problema motiš, ali pa hočeš morebiti trditi, da se naša današnja jezikovna omika omejuje na suženjsko nadaljevanje in posnemanje polpreteklega časa? Ne, moram odgovoriti na to, eden ali drug sklep bi bil napačen. Res je namreč, da je spričo naše sodobne množične kulture podedovana historična izreka pismenega jezika v našem javnem življenju segla dalj in bolj na široko kakor pa v časih, ko je veljala samo kot jezikovni simbol našega meščanskega in malomeščanskega razreda. Vendar je to samo ena plat resničnosti. Če jo hočemo

zajeti v celoti, moramo obravnavati še njeno drugo plat, pri tem pa najprej seči še enkrat v našo polpreteklost. Pri opisovanju takratnih jezikovnih razmer smo večkrat ugotovili, da si je naše meščanstvo in malomeščanstvo izoblikovalo v svojem vsakdanjem življenju modernim fonetičnim navadam precej prilagojeno pismeno govornico, ki je poleg historičnega izgovarjanja pismene slovenščine in poleg dialektov že predstavljala samostojen jezikoven pojav. Ta pojav je bil sad naravnega razvoja, direktno neodvisen od kakršnihkoli teorij, živ in resničen, vključno drugovrstni vlogi, ki jo je igral v sami zavesti govorečih. In tako se je zgodilo že takrat, da so se njegovi odsevi, čeprav zaenkrat še brez kontinuitete, začeli kazati tudi v našem javnem življenju. Najbrž ni naključje, da so zvezani začetki javnega uveljavljanja pogovornega jezika — s tem imenom je bila namreč krščenjena modernim fonetičnim navadam prilagojena pismena govornica — z imeni mojstrov naše umetnosti in znanosti, Župančiča in Ramovša. Ne moremo si pač predstavljati, da bi mogli biti umetnost in znanost, ta vrhova narodne kulture, neobčutiljivi za resničnost vsakdanjega življenja in da bi se lahko dosledno in vztrajno gibali samo v odmaknjenih, abstraktnih višavah. Takoj v prvih letih po koncu prve svetovne vojske in po ustanovitvi Jugoslavije se je Župančič kot tedanji vodja Slovenskega narodnega gledališča zavzel v nasprotju s predpisano historično izreko za modernejšo in bolj resnično slovensko odrsko govornico. • Učil je igralce na primer izgovarjati glagolski nedoločnik brez končnega i in njegovi številni prevodi tujih dramatičnih del že glede na uporabljene rime (recimo -u rimano z -el) očitno pričajo, da je vsaj ponekod terjal tudi moderno izgovarjavo drugih končnic. Vključno temu, da se je Župančič sicer ustavil pred dosledno reformo slovenske odrske govornice in da je pozneje prav v ljubljanskem narodnem gledališču spet prevladala takoimenovana historična izreka, so njegova prizadevanja vtisnila močen pečat razvoju našega gledališkega jezika in so zasejala seme, iz katerega so rastle in rastejo do danes na naših gledaliških tendence naravnejše govornice. Drugič je stopila modernim fonetičnim navadam prilagojena govornica v javno življenje z Breznik-Ramovševim pravopisom iz leta 1935. Če se ne motim, je ta pojav prav takrat dobil svoje, še danes veljajoče ime. Omenjen je bil načeloma v uvodu in posebej so bili poleg tradicionalnih pismenih oblik dolgih glagolskih nedoločnikov zaznamovani kot pogovorne oblike takoimenovani kratki nedoločniki. Nedvomni oče te novotarije je bil Ramovš, ker v prejšnjih pravopisih in tudi Breznikovem pravopisu iz l. 1920 o tem še ni sledu. Da se je Ramovš zavzel za vpeljavo teh oblik — četudi pogojno — v uradni pravopis, pa je bila posledica njegovega novega, samostojnega študija slovenskega jezika, pri katerem je odkril takoimenovani kratki nedoločnik kot prastaro, še predtrubarsko varianto dolgega nedoločnika in ugotovil, da je razmeroma redka raba tega nedoločnika pri Trubarju znamenje, da je že Trubar privzdignil naravni jezik in mu s svojo načelno rabo dolgih nedoločnikov oblekel nekakšen prisilni jopič. Sicer se tudi ta Ramovšev reformatorični poskus naše pravopisne in pravorečne prakse v poznejših, skrčenih izdajah njegovega in Breznikovega pravopisa ni nadaljeval, je pa pustil prav tako vidne sledove kakor Župančičev, in Ramovševi avtoriteti je treba pripisati, da se vsaj načelna omemba pojava najde tudi v našem zadnjem, še danes veljajočem pravopisu iz leta 1950. Ko se po tem pogledu nazaj ozremo znovega na današnji čas, lahko torej ugotovimo, da nismo podedovali iz naše polpreteklosti samo abstraktne, brezprostorne in brezčasovne uradne historične izreke, ampak tudi že začetke nove tradicije naravnejšega in konkretnjšega izgovora našega slovenskega pismenega jezika. In prav v današnjih

časih, v naših spremenjenih družabnih razmerah so neglede na mehanično širjenje takoimenovane historične izreke dobila tudi prizadevanja za njeno odpravo ali korekturo še toliko močnejši poudarek. V tem brez dvoma lahko vidimo odsev stopnjevanega družabnega razvoja, ko se je posebno po drugi svetovni vojski zelo velik del našega kmečkega in podeželskega delavskega prebivalstva premaknil v mesta, kjer se sam od sebe odvija proces zmeraj večje jezikovne enotnosti pod vodstvom slovenskega pismenega jezika, in kjer socialna sestava prebivalstva zmeraj bolj zgublja svojo meščansko ali malo-meščansko naravo. V mestnih središčih se pretaplja dialektična govorica vseh slovenskih dialektov v zmeraj bolj enotno govoren jezik, in modernim fonetičnim navadam prilagojena pismena govorica že občutno potiska v ozadje posamezne dialekte. Na ta način postaja strah pred kakršnokoli dialektično razdrobitvijo pismene slovenščine sploh neopravičen, hkrati pa vsem dialektom skupne moderne fonetične navade nujno povzročajo njeno zmeraj večje približevanje ljudskemu jeziku. Menda se ne motim, če vidim prav v bistveno novih družabnih okoliščinah, ki so jih prinesle narodnoosvobodilna revolucija in v njej sledeča preobrazba naše družbe, poglavitni vzrok za naraščajoče diskusije o takoimenovanem pogovornem jeziku, ki konec koncev terjajo oficialno reformo historične izreke. Ker se je hkrati naša kultura razširila na prej še neznana področja, se potreba moderne izreke pismene slovenščine danes ne čuti na primer samo v gledališču, ampak predvsem tudi v filmu in sploh povsod tam, kjer se umetniške zahteve po živo podani resničnosti tolčejo z nenaravno historično izreko, ki v resničnem življenju sploh ne obstaja. In prav tako se razvija v spremenjenih razmerah tudi novo znanstveno raziskovanje našega jezika, ki omogoča bolj kritično in pravilno ocenjevanje našega jezikovnega razvoja, kakor pa je bilo to na splošno dano naši lingvistiki poprej.

Končne sodbe o naši historični izreki, o njeni utemeljenosti in usodi v današnjih in prihodnjih dneh si po vsem povedanem ni več težko ustvariti. Tiste vloge, ki naj bi jo po prvotni zamisli Škrabca in njegovih naslednikov zavzemala v našem narodnem življenju historična izreka, to se pravi, da bi predstavljala živo in resnično izreko vseh pismeno slovenščino govorečih ljudi, si ta izreka v teku skoraj sto let ni mogla izbojevati. Obveljala je do današnjih dni le kot izreka pismene slovenščine za slovesne ali zelo slovesne prilike, na njeno mesto v resničnem življenju pa je stopil takoimenovani pogovorni jezik, ki si je celo pri trdovratnih zagovornikih historične izreke že pridobil vsaj pogojno, poloficialno veljavo. Glede izreke pismene slovenščine vozimo torej zaenkrat po dveh tirih, vpraša se samo: *kako dolgo še?* Kdor se ne ukvarja z znanstvenimi jezikovnimi vprašanji in ni naravnost prizadet pri vprašanju umetniške uporabe našega pismenega jezika ali pa ne vidi velikega pomena, ki ga imajo takšna jezikovna vprašanja v razvoju celotnega družabnega in narodnega življenja, lahko gleda na ta pojav nekako od zunaj in prepušča samemu poteku časa, da se proces do kraja odvije. Stvar tistih, ki so po svojih znanstvenih in umetniških kvalifikacijah poklicani, da aktivno sodelujejo pri urejanju jezikovnih vprašanj, pa je, da po svojih močeh pomagajo h kar najbolj pravilnemu in najmanj oviranemu razvoju. S tega gledišča bi bilo želeli tole: Iz naših učbenikov naj se odpravijo nepravilne razlage o zgodovini slovenskega pismenega jezika in prenehajo naj neutemeljene karakterizacije razvoja slovenskega jezika kot takšnega, ki vidijo v bistvu moderne slovenščine, to je v njeni vokalni redukciji, zgolj nekakšno malomarno zakriviljeno govorno ohlapnost. Jezikovna znanost nam vendar pove, da je vokalna redukcija pono-

vitev podobnih ritmičnih in artikulacijskih tendenc, ki so delovale že v indoevropsčini in v praslovanščini. Naravnost osupljiv je paralelizem pri kratkih i-jih in u-jih: naš stari, iz praslovanščine izviraajoči polglasnik je bil v začetni praslovanski dobi še kratek i in u, in naš novi moderni slovenski polglasnik iz kratkih i-jev in u-jev predstavlja rezultat enakega procesa. Tudi so prav z vokalno redukcijo pogojene kvalitete naših e-jev in o-jev v nenavadno pogostem in geografsko razširjenem tipu besed, kakor sta na primer žena in voda, ki nosijo danes naglas na predzadnjem zlogu: širokost e-jev in o-jev je utemeljena s tem, da so bili svojčas nenaglašeni in zaradi vokalne redukcije široki. Takšnih ugotovitev o tesni povezavi našega jezika z vokalno redukcijo bi se dalo naštetih še več, na vsak način pa že te kažejo, kako nesmiselno je zaradi historične pisave zametavati slovensko vokalno redukcijo v načelu in jo predstavljati kot nekakšen sad pokvare ali celo tuje deformacije našega jezika. Kar se tiče zgodovine naše pismene slovenščine, naj se ne skuša na ljubo abstraktnemu idealu nekakšnega konglomerata iz vseh slovenskih narečij zmanjševati poudarek, da sloni na centralnih, »kranjskih« dialektih, ampak je po zgledih vseh drugih kulturnih jezikov treba priznati, da je razvoj vsakega pismenega jezika odvisen v prvi vrsti od jezikovnega razvoja v narodovem političnem in kulturnem središču; zato je treba priznati tudi odločilno vlogo, ki jo imajo živa centralna narečja pri oblikovanju današnje, modernim fonetičnim navadam prilagojene slovenščine. Nadalje naj se ne spregleduje resnica, da je modernim fonetičnim navadam prilagojena pismena slovenščina že našla svojo popolno estetično upodobitev v Prešernovih poezijah in da ni mogoče povzdigovati Prešernove poezije v narodov simbol in zavračati hkrati njene jezikovne oblike, ki se v svojih poglavitnih potezah sklada s fonetiko našega pogovornega jezika. Takoimenovani pogovorni jezik, to je moderna izreka pismene slovenščine, naj se torej nikakor ne odriva v komedije in kvečjemu še naturalistične drame, ampak naj se vpošteva v polni meri njegova že dokazana primernost za najvišje stvaritve umetnosti. Pri vsem tem lahko ostanemo in je tudi prav, da ostanemo pri naši historični pisavi, treba je samo v naših učbenikih opisati njeno moderno izreko in jo na živi, resnični podlagi bližje normirati. Ta stvar terja seveda podrobno delo in se najbrž tudi ne da opraviti v eni sami izdaji pravopisa, vendar ni nobene ovire, da se vsaj tiste poteze takoimenovane historične izreke, ki najbolj nasprotujejo živi izgovarjavi pismene slovenščine, odstranijo že iz prihodnje izdaje pravopisa, ki je v pripravi. Mislim, da bi bilo koristno in priporočljivo odpreti o tem vprašanju javno diskusijo, da bo tako lažje doseči korekturo historične izreke, tega preživelega znamenja našega mučnega, zapoznelega družabnega in kulturnega dozorevanja, ki nas tako ostro loči od slehernega razvitega naroda s historično pisavo.

Kajetan Gantar

K »TURJAŠKI ROZAMUNDI«

Hrast stoji v Turjaškem dvoru, vrh vzdiguje svoj v oblake ...

Pred leti sem bral v nekem zanimivem članku v »Proteusu«, da je ob tem verzu »prvak naših pevcev kot botanik spodrsnil«: drevo, ki stoji pred Turjaškim gradom, ni hrast, marveč stara, košata in čistiljiva lipa (V. Petkov-